

RODZIME I OBCE. Z BADAŃ NAD IMIENNICTWEM POGRANICZA POLSKO-UKRAIŃSKIEGO W XVI–XVII WIEKU¹

W artykule przedstawiono specyfikę systemów antroponimicznych funkcjonujących na terenie ziemi chełmskiej i województwa wołyńskiego w XVI–XVII w. w kontekście pochodzenia tworzących je nazw. Zwrócono uwagę na stosunki językowe polsko-ukraińskie, ich związek z uwarunkowaniami polityczno-kulturowymi i polską kolonizacją wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej oraz wpływy obce w imiennictwie rodzimym terenów pogranicza. Wyodrębnione zjawiska interferencyjne i asymilacyjne zachodziły pod wpływem ukraińskiego substratu językowego z jednej strony, z drugiej zaś superstratu polskiego – na Wołyniu oraz w części wschodniej ziemi chełmskiej, zaś na terenach z dominacją ludności polskiej pod wpływem substratu polskiego i superstratu ukraińskiego. O specyfice językowej badanego terenu świadczyło również występowanie nazw o proveniencji niemieckiej, litewskiej, angielskiej i węgierskiej.

Słowa kluczowe: koegzystencja językowa, interferencje międzyjęzykowe, formacje hybrydalne, system antroponimiczny, wpływy obce, substrat, superstrat, specyfika językowa, pogranicze etniczno-kulturowe.

Zaprezentowanie problematyki i jej znaczenie. Proponowane omówienie wpisuje się w kontekst badań nad systemami antroponimicznymi terenów pogranicza. Jest uzupełnieniem wiedzy z zakresu kontaktów językowych polsko-ukraińskich odzwierciedlonych w antroponimii oraz próbą przedstawienia specyfiki tych systemów w ujęciu porównawczym, z uwzględnieniem wpływów obcych.

Analiza najnowszych badań i publikacji. Poruszane w artykule zagadnienia po części były już przedmiotem prowadzonych badań. Na problem obcości i rodzimości nazw własnych w systemach językowych obszarów pogranicza zwracała uwagę m. in. L. Dacewicz. Badając imiennictwo terenów Podlasia, które od wieków było terenem wieloetnicznym i wielowyznaniowym, uznała nazewnictwo wschodniosłowiańskie i polskie jako równorzędne składowe systemu onomastycznego [5, s. 88–93]. Problem obcości i rodzimości onimów w ujęciu genetycznym na przykładzie nazw miejscowych omawiał również K. Rymut [16, s. 22–28; 17, s. 29–33].

© Mytnik I., 2014

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą «Narodowy Program Rozwoju Humanistyki» w latach 2012–2014.

Podkreślił konieczność ustalenia charakteru osadnictwa na danym terenie (czy było ciągłe, jednolite i rodzime, czy też mieszane) oraz uwzględnienia faktu, że zapisywana w źródłach forma językowa nazwy mogła zależeć od narodowości pisarza. Z kolei kwestie związane z kontaktami językowymi polsko-ukraińskimi odzwierciedlonymi w antroponimii Wołynia w XVI-XVIII w. oraz ziemi chełmskiej w XVIII w. w kontekście uwarunkowań polityczno-kulturowych były przedmiotem dwóch artykułów I. Mytnik [10, s. 171–176; 11, s. 12–19]. Przeprowadzone badania pokazały zakres i charakter wzajemnego oddziaływania systemu polskiego i ukraińskiego w płaszczyźnie fonetyczno-fonologicznej, morfologicznej oraz leksykalnej.

Cel i zadanie artykułu. Dwie sąsiadujące ze sobą ziemie o wieloetnicznym i wielowyznaniowym charakterze były obszarem funkcjonowania dwóch dominujących systemów językowych. W badaniach nad nazewnictwem tych terenów, podobnie jak w przypadku innych ziem pogranicznych, istotną, i niejednokrotnie problematyczną, okazuje się kwestia kwalifikacji badanych zjawisk językowych w kategorii obcy – rodzimy. Proponowane rozważania mają na celu przybliżenie zagadnienia specyfiki systemów antroponimicznych funkcjonujących na tej części pogranicza polsko-ukraińskiego w kontekście pochodzenia tworzących je nazw.

Przedstawienie materiału oraz uzasadnienie wyników przeprowadzonych badań. «(...) pogranicze to na ogół strefa kontaktowa, ekumen dwóch narodów politycznych, tj. tworzących własne państwa narodowe. Dominuje tu dwukulturowość, choć obie społeczności narodowe mogą się przenikać, powszechny bywa bilingwizm, a nawet dochodzi do konwergencji kulturowej» [8, s. 9].

Pogranicze polsko-ukraińskie od wieków było obszarem niejednolitym pod względem etniczno-kulturowym i językowym. Od drugiej połowy X w. do połowy XIV w. stało się terenem ekspansji książąt ruskich i osadnictwa ludności ruskiej, z kolei zaś od 1340 r., kiedy to Kazimierz Wielki przyłączył do Korony część ziem ruskich, aż po koniec XVIII w. trwała ekspansja Polaków na wschód [24, s. 454].

Interesujący nas teren dotyczy ziemi chełmskiej, obszaru zaliczanego do pogranicza bliższego, z obecnością etnosu ukraińskiego i polskiego, a niekiedy wyraźną przewagą pierwszego, zwłaszcza w jego części wschodniej oraz województwa wołyńskiego, będącego – podobnie jak część zabużańska Chełmszczyzny – częścią pogranicza dalszego, tj. Kresów południowo-wschodnich, o charakterze w większości ukraińskim, lecz z widoczną, w zależności od regionu i czasu, obecnością żywiołu polskiego.

Tereny ziemi chełmskiej na przełomie XV i XVI w. weszły w skład rozległego terytorium województwa ruskiego. Zachodzące tu procesy osadnicze i migracje utworzyły tygiel narodowościowy, przynosząc dominację dwóch etnosów: polskiego i ruskiego, obok których Chełmszczyznę zamieszkiwali również Litwini oraz ludność pochodzenia tatarskiego, Ormianie, Żydzi, szkoccy żołnierze i uciekinierzy przed prześladowaniami religijnymi [1–4].

Krajem wielonarodowościowym były w omawianym czasie także tereny pobliskiego województwa wołyńskiego [26; 29]. W XVI w. oprócz Rusinów stan uprzywilejowany tworzyli przybysze z Litwy, Wołoszczyzny i Mołdawii oraz szlachta pochodzenia tureckiego. Po unii lubelskiej na ziemi Wołynia zaczęła napływać szlachta polska. Historycy mówią o stosunkowo niskim odsetku średniej i drobnej szlachty i większej procentowo obecności magnaterii polskiej i litewskiej. Przedstawiciele innych grup etnicznych spotykamy też wśród drobniejszej szlachty. Od połowy XVI w. trwał większy niż w okresie wcześniejszym napływ bojarów białoruskich i litewskich. Ziemię te zamieszkiwali także przybysze z Włoch, Niemiec, z Rosji oraz dzierżawcy z rdzennej Polski. Stan szlachty i bojarów tworzył więc mozaikę etniczną. Napływowa drobna szlachta, kontaktująca się przede wszystkim z przedstawicielami niższych grup społeczeństwa ruskiego, ulegała stopniowej ukrainizacji. Proces ten dotyczył również chłopów sprowadzanych do nowo zakupionych na Ukrainie majątków oraz mieszczan.

W XVI–XVII w. ziemia wołyńska i chełmska wchodziły do składu jednego państwa, Rzeczypospolitej. Historia osadnictwa oraz rozmiar obecności obu dominujących tu etnosów warunkują uwzględnienie kwalifikacji językowej oraz odrębne i zarazem równorzędne traktowanie zebranego materiału antroponimicznego o cechach polskich i ukraińskich. W badanych źródłach obok formacji rodzimych, obejmujących również *nomina propria* utworzone od nazw genetycznie obcych drogą derywacji słowotwórczej, wystąpiły określenia obce. Będą nimi formacje przetransponowane do języka polskiego \ ukraińskiego z języków obcych już jako gotowe onimy, zachowujące swoje funkcje denotacyjne, bez formalnych cech przyswojenia lub noszące znamiona minimalnej adaptacji fonetycznej bądź graficznej [7, s. 103–117; 14, s. 156–159; 23, s. 39–41]. Natomiast przyswojenie morfologiczne antroponimów poprzez dodanie rodzimych sufiksów do różnego typu podstaw proveniencji obcojęzycznej będzie wyrazem adaptacji do kultury polskiej/ukraińskiej. W taki sposób stają się

one – jako formacje typu hybrydalnego – częścią danego systemu nazewniczego.

Grupę onimów pochodzenia obcego na omawianej części pogranicza tworzyć więc będą przede wszystkim formacje pochodzenia polskiego w odniesieniu do materiału ukraińskiego oraz nazwy proveniencji ukraińskiej w nazewnictwie ludności polskiej. Interesująca nas część pogranicza polsko-ukraińskiego była od wieków terenem etnicznie i językowo mieszanym, co musiało znaleźć wyraz w antroponimii. Oba omawiane systemy onimiczne zachowały w większości swoją odrębność, a koegzystencja kulturowa przyniosła formacje pochodzenia polskiego i ukraińskiego oraz antroponimy o charakterze hybrydalnym. Współistnienie i wzajemne przenikanie obu języków uwidoczniło się na różnych poziomach substytucji: graficznym i fonetyczno-fonologicznym, morfologicznym oraz leksykalnym. Odnotowane zjawiska interferencyjne i asymilacyjne zachodziły pod wpływem ukraińskiego substratu językowego z jednej strony, z drugiej zaś superstratu polskiego – na Wołyniu oraz w części wschodniej ziemi chełmskiej, bądź na odwrót, na terenach z dominacją ludności polskiej pod wpływem substratu polskiego i superstratu ukraińskiego.

Wpływy międzyjęzykowe odzwierciedlone w materiale źródłowym z obu omawianych regionów były podobne. Znaczną część nazw pochodzenia ukraińskiego stanowią formy spolonizowane, zaadaptowane graficznie i fonetycznie do systemu języka polskiego, z udziałem cech gwarowych. W zakresie wokalizmu wystąpiła polska kontynuacja dawnego *ě*, np. *Iwan Diadycz* OO 1604, *Kliszko Siedzielnik* IK 1548, zamiana *y* polskim *i*, np. *Jachimiuk* AU 1614, *Senko Popik* AU 1614, *Sawka Werbiło* AH 1634, *Szewelicha* AU 1614 oraz brak pełnogłosu, np. *Ostap Włodymir* OO 1620. W zakresie systemu konsonantycznego nastąpiła substytucja *h* polskim *g*, np. *Tomiło Ganczar* LK 1563, *Parchom Ignaszko* OO 1604, zamiana *d* polskim odpowiednikiem *dz*, np. *Dziedzirkato* LK 1563, *Mikołaja Dziduszyckiego* (Gen.) PW 1662, palatalizacja spółgłosek przed *e*: *Ostap Siemienowicz* ACH 1677, szadzenie, np. *Gmitor Szahaydaczyk* OŁ 1552, *Hryc Szyska* AH 1630, *Wasko Szicz* AH 1634, zamiana *r* polskim odpowiednikiem *rz*, np. *Przychodko* ISZ 1631, *Trochim Skrzyпка* OO 1620, *Chwedor Przystupa* AH 1630. Wpływu polskiego można doszukiwać się również w asymilacjach dźwięczności, np. *Chorbaczyk Bury* OO 1603, *Mikolai Choroszkiwicz* ACH 1677.

W zebranych materiale spotykamy przykłady form o mieszanych polsko-ukraińskich cechach leksykalno-słowotwórczych. Świadczyły one

o adaptacji do polskiego lub do ukraińskiego systemu onimicznego, co było procesem naturalnym w środowisku bilingwalnym. Najlicniejszą grupę tworzą antroponimy powstałe przez połączenie sufiksów polskich z podstawami pochodzenia ukraińskiego, czemu często towarzyszyła substytucja fonetyczno-fonologiczna. Były to formacje z sufiksem *-ek*, który wykazał największą produktywność wśród przyrostków tworzących określenia tego typu. W części zapisów łączył się również z derywatami sufiksalnymi, np. *Petro Husaczek* KRR 1634, *ilijaszek* LK 1563, *Lewko Iwan Pasynek* IO 1687, *Stepan Podsusidek* IS 1614, *Sidorek Szczepan* AU 1614, *Wasko Wowczek* OO 1604 oraz na *-owic*, np. *Zacharia Sierkowiec* AKR 1587.

W wyniku substytucji morfologicznej powstały również formacje składające się z bazy derywacyjnej proveniencji polskiej oraz formantów ukraińskich. Największą aktywność wykazał wśród nich sufiks *-ko*, zwłaszcza w derywowaniu imion: *Andrzej Szymko* IO 1687, *Woytko* AGK 1684. Mniejsza frekwencja cechowała formant *-enia*: *Kiełbasczenia* OO 1620, *Szimczenia* OO 1620, oraz *-ycha/-icha*: *Węcstawicha* OO 1620. W ziemi chełmskiej wystąpiły przykłady formacji z sufiksem *-uk*, np. *Jan Biedniuk* KK 1677, *Jan Żydzioł* ACH 1694, *-icha*, np. *Barbara Saffianicha* AKR 1623 oraz *-ko*, który również tutaj cechowała wysoka produktywność w tworzeniu form hipokorystycznych, np. *Piotr Marszałko* KP 1500, *Symko* ACH 1620, *Walko* ICH 1545. Był to model słowotwórczy bardzo aktywny w dawnej antroponimii ukraińskiej.

Innym przykładem interferencji językowych są hybrydy nazewnicze, będące zestawieniami elementu proveniencji ukraińskiej i polskiej. Najczęściej tworzyły je formuły złożone z imienia cerkiewno-ruskiego oraz określenia dodatkowego o charakterystyce polskiej, np. *Harasym Dziesiątnik* KG 1662, *Zacharko Igielnik* OO 1620, *Matwey Koszownik* IO 1687, *Iuwchim Kuszniarz* IO 1687, *Konon Marcinowicz* LK 1563, *Iwan Miedzianik* OO 1620, *Iwan Mroz* OO 1620, *Chricko Stanownicz* ID 1695, *Seńko Stroz* OO 1620, *Mikita Szydło* OO 1620, *Hrycko Zielony* ID 1695, *Stepan Złotnik* OO 1621. W ziemi chełmskiej zjawisko to ilustrują następujące zapisy: *Cimosz Gabrysz* AKR 1623, *Wasko Grzebiennik* AKR 1623, *Andrzej Horoch* R 1672, *Wasko Król* AKR 1604, *Sidor Kubiak* AGS 1637, *Nester Miesiąc* AGS 1635, *Iwasko Miodek* AKR 1607, *Iwan Podgorzanin* AKR 1623, *Stecko Zegadło* KK 1677.

Wynotowano z dokumentów również połączenia odwrotne, tj. imienia polskiego (z polską fonetyką) z OD proveniencji ukraińskiej, np. *Iendrzey*

Danilenia OO 1620, *Władysław Wincenty Daniłowicz* LW 1663, *Maciej Hluboki* IK 1548, *Jan Hroza Chowanski* AGK 1684, *Wawrzyniec Hryniewicz* R 1672, *Karol Mojsej* R 1672, *Krzysztof Peretiatkiewicz* PW 1667, *Błażej Postrihar* DŁ 1569, *Piotr Krzysztof Sieniuta* PW 1662, *Janusz Zanczyc* OO 1604 – województwie wołyńskim oraz *Jan Decz* AU 1637, *Piotr Gołotczyk* AK 1630, *Iacob Hładunik* AKR 1623, *Venceslaus Hulewicz* KGCH 1659, *Jędrzej Mukosiej* AK 1698, *Jan Omelanik* AU 1614, *Wawrzyniec Tucza* AH 1630, *Pawełek Wakulik* AU 1637 – w ziemi chełmskiej. Większość przykładów pochodzi z XVII w. Ilustrują one wpływ języka polskiego widoczny w obecności w środowisku ukraińskim imion kalendarza zachodniego. Nadawano je w rodzinach szlacheckich, co – podobnie jak w ziemi wołyńskiej – miało związek z koligacjami małżeńskimi rusko-polskimi, konwersją religijną oraz polonizacją: *Aleksander, Andrzej (Jędrzej), Bartłomiej, Dominik, Feliks, Florian, Franciszek, Gabriel, Gaspar, Grzegorz, Hieronim, Jan, Jakub, Jerzy, Jozeph, Krystian, Marcin, Maciej, Paweł, Piotr, Samuel, Sebastian, Siemion, Stanisław, Sylwester, Tomasz, Wacław, Wawrzyniec, Wojciech, Zygmunt*. Imiona o brzmieniu polskim (łacińskim) spotykamy również przy OD odnoszących się do chłopów i mieszczan: *Aleksander, Andrzej (Jędrzej), Bartłomiej, Błażej, Christophorus, Feliks, Franciszek, Grzegorz, Jan, Jakub, Jerzy, Jozef, Kazimierz, Marcin, Maciej, Paweł, Piotr, Sebastian, Stanisław, Szymon, Tomasz, Wawrzyniec, Wojciech*. Podobne przykłady wystąpiły w antroponimii kobiet, np. *Barbara, Beata, Dorotea, Helena, Elżbieta, Jadwiga, Katarzyna, Kristina, Małgorzata, Zofia* – wśród szlachcianek oraz *Agnieszka, Apolonia, Barbara, Dorota, Elżbieta, Eufemia, Ewa, Helena, Jadwiga, Januszka, Katarzyna, Małgorzata, Pelagia, Reina, Zofia* – w środowisku mieszczanek i chłopek. Formy przejmowane z zasobu imienniczego Polaków spotykamy w całym omawianym okresie. Niektóre z nich mogły być wynikiem fonetycznego dostosowania do języka dokumentów.

Z kolei przy OD proveniencji polskiej pojawiały się imiona kalendarza cerkiewno-ruskiego: *Bazyli, Daniel, Eliasz, Gabriel, Jarema, Konstanty, Olechno, Prokop, Teodor, Włodzimierz, Zachariasz*, które odnotowane zostały również na Kresach, ale nie podają ich (poza *Gabrielem* i *Teodorem*) listy frekwencyjne w opracowaniach innych terenów etnicznych omawianego okresu [12, s. 123–126; 25, s. 62–68]. O wpływach międzyjęzykowych wydaje się świadczyć również częstość występowania pewnych imion. Popularność wśród szlachty kresowej w XVI w.

imienia *Bogdan*, wysoka częstość form *Michał* i *Mikołaj* w XVI–XVII w. oraz *Konstanty* w XVII w., mogły mieć związek z ich popularnością w środowisku ukraińskim.

Zjawiska interferencyjne znalazły odbicie również we frekwencji pewnych typów nazwisk. Zapewne rezultatem oddziaływania wzorca polskiego tłumaczyć należy duży udział syntetycznych określeń odmiejscowych w ukraińskim imiennictwie szlacheckim na obu omawianych terenach. Z kolei wpływ ukraiński można upatrywać w większym w porównaniu z innymi regionami Polski udziale formacji patronimicznych w imiennictwie wszystkich stanów ziemi chełmskiej.

Nosicielami obcych nazwisk była również ludność napływowa pochodząca z innych krajów, która z różnych powodów osiedlała się na omawianych terenach. Dawne województwo wołyńskie i ziemia chełmska były obszarem o zróżnicowanej strukturze osadniczej. Materiał antroponimiczny pochodzący z Wołynia świadczy o napływie na te tereny ludności pochodzenia litewskiego, niemieckiego, węgierskiego, i rosyjskiego: *Peter Blum* LK 1563 : niem. *die Blume* ‘kwiat; bukiet’ [6], *Andrey Czaba* IP 1598 : im. węg. *Csaba*, por. n. os. *Чабуна* [30, c. 598], *Oleksander Gietolt* PZŁ 1545 : lit. n. os. *Giedgoldas* [9, t. I, s. 663], *Jakow Krokotka* PZŁ 1545 : ros. *кромом* ‘burczenie’, *кромона* ‘kłótnia’, *кромомать* ‘burczeć; krzątać się’ [28], *Andrzej Montułt* RŁ 1583 : lit. n. os. *Mañtautas*, *Moñtoutas* [9, t. II, s. 155, 268], *wasko nepiel* RPW 1570 : niem. n. os. *Näpel*, por. *Nepel*, *Niepel* [15, t. II, s. 144], *Ihnat Szigel* RPW 1570 : niem. n. os. *Segel*, ta od im złoż. na *Sig-* [15, t. II, s. 405]; *Woyciech Axberk* PŁ 1678 : śrwniem. *ackes*, *aks*, *ax* ‘siekiera’ [18, s. 3] i *der Berg* ‘brzeg’ [6], *Butrym Prokop* OO 1620 : lit. n. os. *Bútrimas* [9, t. I, s. 370] lub od im. *Бытромаў: Барфоломей* [27, c. 106], *Joska Maier* OO 1620 : śrwniem. *meier* ‘dzierzawca’ [18, s. 172], *Jan Rytel* PWW 1621 : śrwniem. *riutel*, *rütel* ‘rękojeść u pług’a’ [18, s. 215], *Semen Skinder* ID 1695 : lit. n. os. *Skindēris* [9, t. II, s. 739], *Remigian Sołtyka* PŁ 1678 : śrdniem. *Schulthēte* ‘sołtys, wójt’ [18, s. 233], *Iwanec Szandor* KG 1662 : węg. im. *Sándor* [21], *Jan Zumer* AGK 1684 : niem. n. os. *Sommer: Sommer* ‘lato’ [15, t. II, s. 462].

Z kolei nazewnictwo osobowe dawnej ziemi chełmskiej potwierdza dane historyków o osadnictwie na tych terenach Litwinów, Niemców, Szkotów oraz Węgrów, np. *Jan Ferens ze Złotczy* CZ 1540 : węg. im. *Ferenc* [21], *Jan Rudgierz* CZ 1516 : niem. n. os. *Rüdiger*: im. złoż. *Hrōdger* [15, t. II, s. 369], *Cyrillus Hansbartel* ASA 1595 : niem. n. os. *Hans: Johann, Johannes* i *Barthel: Bartholomeus* [15, t. I, s. 294, 21],

Andreas Branth ASA 1657 : śrwniem. *Brant* ‘głownia, błyszczący miecz’ [18, s. 23], *Vilhelm Buttler* KGCH 1659 : ang. *butler* ‘kamerdyner’ [17], *Alexander Hofman* ASA 1639 : śrwniem. *Hoveman* ‘dworzanin, sługa na dworze księżęcym, chłop na zagrodzie’ [18, s. 106], *Jacobus Preis* ASA 1667 : niem. n. os. *Preis*: śrwniem. *prīs* ‘godny pochwały’, później ‘cena’ [15, t. II, s. 293], *Michael Reyneberger* ASA 1693 : niem. n. os. *Rein*: im złoż. na *Ragin-* i *Berger* : n.m. *Berg*: *Berg* ‘góra’ [15, t. II, s. 336, t. I, s. 29], *Alexander Reyzner* ASA 1639 : niem. n. os. *Rößner* : śrwniem *ros, ors* ‘rumak’, też od n.m. *Rossen, Rössen* [15, t. II, s. 349], *Marciana Sehenia* (Gen.) AGS 1637 : węg. *segény* ‘biedny’ lub niem. n. os. *Siegen* [15, t. II, s. 416], *Alexander Somer* ASA 1671 : niem. n. os. *Sommer*: *Sommer* ‘lato’ [15, t. II, s. 462], *Blasius Steher* ASA 1616 : śrdniem. *Stecher* ‘miedziorytnik, szermierz’, por. *Stecher* [18, s. 250], *Stephan Szulc* AU 1637 : niem. *Schulze* ‘wójt, sołtys’ i n. os. *Schultz, Schulz* [15, t. II, s. 558], *Jacobus Szwarcz* ASA 1640 : śrwniem. *Swarz* ‘czarny, ciemnego koloru’; przerwisko odnoszące się do koloru skóry lub włosów’, por. *Schwarz* [18, s. 236], *Jerzy Szwetner* PCH 1649 : od niem. n. os. *Schwert* : śrwniem. *swért* ‘miecz’, por. *Szwert* [15, t. II, s. 564], *Franciscus Wenton* ASA 1665 : śrniem. n. etn. *Went* ‘Słowianin’ [18, s. 285], *Joannes Werner* ASA 1667 : niem. n. os. *Werner* : im. zł. *Warn-heri* [15, t. II, s. 665], *Alexander Viller* ASA 1696 : stras. *Willio*, stniem. *Will(i)o* ‘wola’ [18, s. 288].

Są to nieliczne antroponimy bez cech przyswojenia, które zachowały oryginalną grafie oraz *nomina propria*, noszące znamiona adaptacji fonetycznej. W połączeniu z imionami o brzmieniu polskim czy ukraińskim tworzyły hybrydy nazewnicze. Bez zmian fonetycznych przyjmowane były te nazwy, które zawierały głoski wymawiane w języku obcym tak samo jak i w języku polskim \ ukraińskim. Następowala wtedy ewentualnie tylko wymiana liter, np. *Szandor, Szulc, Werner*. Natomiast procesy adaptacji graficzno-fonetycznej nazw obcych przejawiały się w substytucji cech artykulacyjnych, które nie były w językach rodzimych dystynktywne. Jeśli w nazwie niemieckiej występowała głoska lub grupa głosek nieznanych w systemie polskim czy ukraińskim, to wtedy przy przyjmowaniu nazwy niemieckiej następowało podstawienie głoski dźwiękowo najbliższej. W języku polskim i ukraińskim nie ma samogłosek z przegłosem, tzw. «umlautów» i antroponimy je zawierające otrzymują w tych językach inne głoski, oddając przybliżoną wymowę, np. niem. n. os. *Rößner* w badanych dokumentach zapisana została w formie *Reyzner*, niem n. os. *Rüdiger* jako *Rudgierz*. Zmiany adaptacyjne polegały też na pominięciu

pewnych głosek (i substytucji), np. w nazwisku *Szwetner* : *Szwert*, *Herbut* : *Herbert*. W różny sposób przejmowane były też niemieckie dyftongi, np. *Schneider* zostało zapisane jako *Sznajder*, *Reineberger* jako *Reyneberger*.

Rodzime przyrostki nazwotwórcze, tj. *-ek*, *-ura*, *-ewicz* oraz *-yk*, *-yn*, łączyły się również z podstawami onimicznymi pochodzącymi z języka niemieckiego i litewskiego. W taki sposób powstawały niemiecko-polskie, niemiecko-ukraińskie i litewsko-polskie formacje hybrydalne, np. *Benedictus Abrek* ASA 1640 : staniem. *ëbur*, stras. *Ebur* ‘dzik, odynieć’ [18, s. 38]; *Jan Wigura* PŁ 1678 : może od niem. n. os. *Wig* : germ. pnia czas. *wig-/wih-* ‘walczyć’ [18, s. 287], *Kazimierz Naruszewicz* PW 1662 : lit. n. os. *Narùšis* [9, t. II, s. 301; 19, s. 27], *Franciszek Puzerewicz* PŁ 1678 : lit. n. os. *Púzeris* [9, t. II, s. 545] – w materiale polskim oraz *Filip Herczyk* / *Пилип Герцих* RŁ 1583 : śrwniem. *herz* ‘serce’ [18, s.103] – w materiale ukraińskim.

Wnioski i perspektywy dalszych badań. Przedstawione omówienie jest potwierdzeniem zróżnicowanej etnicznie struktury osadniczej omawianych terenów oraz występowania kulturowo-językowej strefy mieszanej. Ilustruje zjawisko wzajemnych wpływów międzyjęzykowych w funkcjonujących na zasadzie równorzędności dwóch systemów antroponimicznych: polskiego i ukraińskiego, ich zakres i charakter oraz udział formacji z elementami innojęzycznymi w antroponimii rodzimej. Zatem zarówno antroponimia dawnego województwa wołyńskiego, jak i ziemi chełmskiej charakteryzowała się występowaniem nazw o proveniencji polskiej i ukraińskiej, poza tym niemieckiej, litewskiej, angielskiej i węgierskiej. Tworzyły one swoistą mozaikę nazewniczą, decydującą o specyfice funkcjonujących tu systemów onomastycznych. Odnotowane wzajemne polsko-ukraińskie procesy interferencyjne dotyczą przede wszystkim leksyki. Przeważają formuły złożone z imienia cerkiewno-ruskiego oraz określenia dodatkowego pochodzenia polskiego, mogące świadczyć o silniejszym wpływie systemu polskiego w zakresie leksyki. Część tych zapisów prawdopodobnie miała związek z praktyką modyfikowania czy tłumaczenia nazw przez pisarzy Polaków. Niemniej można przypuszczać, że przynajmniej niektóre z nich ilustrowały rzeczywistą sytuację językową i typowe dla środowisk bilingwalnych dwujęzykowe funkcjonowanie form określeń dodatkowych [22, s. 282, 284; 13, s. 259–269]. Wyraźne oddziaływanie systemu polskiego na ukraiński widoczne jest również w hybrydach fonetycznych, jednakże część z nich należałoby łączyć z polonizacją nazw brzmieniowo obcych w dokumentach polsko-

języcznych, stanowiących znaczną większość wśród wykorzystanych źródeł. Wpływ ten widoczny jest także w hybrydach morfologicznych. Najbardziej ekspansywny okazał się przyrostek *-ek*. Odziaływanie języka ukraińskiego w tym zakresie również było wyraźne. Największą aktywność w tworzeniu określeń o podstawach polskich wykazywał sufiks *-ko* (przede wszystkim w imionach). Przyjmowanie obcych wzorców słowotwórczych przez obydwa systemy antroponimiczne miało miejsce od początku omawianego okresu.

Trudne do ustalenia natomiast pozostają kwestie związane z miejscem powstawania antroponimów o cechach obcych. Niektóre z nich bowiem mogły być przenoszone do języka rodzimego jako gotowe jednostki nazewnicze, a potem adaptowane. Kreacja antroponimu mogła też dokonać się na bazie wcześniejszych zapożyczeń [7, s. 117]. Przedstawione omówienie może być podstawą dla szerszych badań dotyczących problematyki interferencji językowej na obszarze pogranicza oraz kontaktów polsko-ukraińskich.

Źródła drukowane

- ASA 1595–1700** – Album studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781 ; [opr. H. Gmiterek]. – Warszawa, 1994. – 604 s.
- AGS 1604–1691** – Акты холмского гродского суда 1604–1691 // Акты издаваемые виленскою Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Вильна, 1896. – Т. XXIII.
- IP 1598** – Инвентарь Полонскаго имѣнія 1598 // Памятники изданные Кіевскою коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1898. – Т. III.
- ISZ 1631** – Inwentarz Szpakowa 1631 // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1876. – Ч. VI, т. I.
- KG XVI–XVIII** – Wypisy z Książ Grodzkich Krzemienieckich, Łuckich, Włodzimierskich XVI–XVIII w. // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1876–1910. – Ч. 1, т. 4. – Ч. 2, т. 2. – Ч. 2, т. 3. – Ч. 3, т. 5. – Ч. 5, т. 1. – Ч. 6, т. 1–2.
- LK 1563** – Люстрація Кременца 1563 // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1886. – Ч. VII, т. II.
- OŁ 1552** – Описание Луцкаго замка 1552 // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1886. – Ч. VII, т. I.
- OO XVI–XVII** – Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст., [упор. В. Атаманенко] . – Київ ; Острог ; Нью-Йорк, 2004. – Т. I.
- РСН 1649** – Popisy szlachty w Rzeczypospolitej w II połowie XVII wieku. Popis Chełmian z 7 sierpnia 1649 roku ; [pod red. R. Kozyrskiego] // Rocznik Chełmski. – 2001. – Т. 7. – S. 341–358.
- РЉ 1677–1679** – Перепись населенія Луцкаго повѣта, по поводу сбора поголовной подати въ 1677–1679 г. // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ, 1905. – ч. VII, т. III.

- PW 1662** – Перепись поселеній и дымовъ Волинскаго воеводства при взиманіи подымнаго 1662 г. // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кієвъ, 1905. – Ч. VII, т. III.
- PZŁ** – Popis zamku łuckiego // Al. Jabłonowski. Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI w. Źródła dziejowe. – Warszawa, 1877. – t. VI.
- R 1669; 1672** – Gmiterek H., Rejestry szlachty ziemi chełmskiej z lat 1669–1672 // Rocznik Chełmski. – 1996. – T. 2. – S. 327–345.
- RŁ** – Registr poboru z woj. wołyńskiego, powiatu łuckiego, 1583 r. // [w:] Al. Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole. – Warszawa, 1889. – T. VIII : Źródła dziejowe. – T. XIX.
- UCH** – Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku : spisy ; [opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł]. – Kórnik, 1992. – T. 3, z. 2. – 280 s.

Źródła rękopiśmienne

- ACH 1619–1677** – Akta miasta Chełma 1619–1677, Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej : APL), 43/0, S. 1.
- AGK 1684** – Akta grodzkie krzemienieckie 1684, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej : AGAD), Nabytki, oddz. I, sygn. 60 – wybór.
- AH 1601–1615** – Akta miasta Hrubieszowa z 1601–1615, APL, 43/0, S. 1.
- AH 1630** – Akta miasta Hrubieszowa z 1630, APL, 43/0, S. 3.
- AK 1616–1698** – Akta miasta Kryłowa 1616–1698, APL, 41/0, S. 1, S. 3.
- AKR 1586–1590** – Akta miasta Krasnegostawu 1586–1590, APL, 43/0, S. 3.
- AKR 1604–1608** – Akta miasta Krasnegostawu 1604–1608, APL, 43/0, S. 2.
- AKR 1618–1629** – Akta miasta Krasnegostawu 1618–1629, APL, 43/0, S. 3
- AU 1614–1632** – Akta miasta Uchań z 1614–1632, APL, 58/0, S. 1-2.
- AU 1635–1641** – Akta miasta Uchań z 1635–1641, APL, 58/0, S. 3.
- ICH 1545** – Inwentarz starostwa chełmskiego z 1545 r., AGAD, Dz. LVI, C 1.
- ID 1695** – Inwentarz Miasta Dubna, 1695, Centralna Naukowa Biblioteka im. Werнадського w Kijowie, Dział Rękopisów. F. 83, spr. 56.
- IH 1544** – Inwentarz starostwa hrubieszowskiego w 1544, AGAD, ASK, Dz. LVI, H. 2.
- IK 1548** – Inwentarz dóbr powiatu krzemienieckiego i wsi Kołosowo i Szpikolosy, 1548, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), oddział LVI, sygn. K. 7, AGAD.
- IO 1687** – Inwentarz Miasta Ostroga Starego i Nowego i wsi należących do Ostroga 1687, Biblioteka Narodowa (dalej: BN), F. 91., sygn. 130/I–1.
- IS 1614** – Inwentarz Stepansky 1614, BN, F. 91, sygn. 39/I–1.
- KGCH 1653–1676** – Księga grodzka chełmska. Rejestry podatkowe z 1653–1676, APL, 35/9, S. 1–2.
- KK 1687–1700** – Księga urodzeń, małżeństwo i zgonów parafii rzymsko-katolickiej w Kumowie z 1687–1700, APL 35/106, S. 1.
- KP 1500–1510** – Księga poborowa Ratna 1500–1510, AGAD, Dz. I, 34.
- KRR 1634–1694** – Księga radziecka rówieńska, 1691, BN, F. 91, sygn. 44/III–5.
- LW 1663** – Lustracja dóbr włodzimierskich, 1663, AGAD, ASK, oddział XLVI, sygn. 17.
- RPW 1569–1570** – Rejestry poborowe woj. wołyńskiego i inflanckiego w XVI w.: powiat włodzimierski, 1569, Włodzimierz 1570, AGAD, ASK, oddział I, sygn. 31.

Bibliografia

1. Czarnecki W. Osadnictwo ziemi chełmskiej XIV-XVI wieku w historiografii i źródłach / W. Czarnecki // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 1992. – T. 40. – S. 92. – Z. 2. – S. 169–183.
2. Czarnecki W. Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku / W. Czarnecki // *Rocznik Chełmski*. 1997. – T. 3. – S. 9–63.
3. Czarnecki W. Rozwój sieci osadniczej ziemi chełmskiej w latach 1451–1510 / W. Czarnecki // *Rocznik Chełmski*. – 1999. – T. 5. – S. 9–59.
4. Czarnecki W. Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku [monografia] / W. Czarnecki. – Białystok : Instytut Badań nad dziedzictwem kulturowym Europy, 2012. – 435 s.
5. Dacewicz L. Obce czy rodzime? W kwestii nazewnictwa na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim / L. Dacewicz // *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej* / [pod red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz]. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1999. – S. 88–93.
6. Duży słownik niemiecko-polski ; [pod red. A. Flaczyńskiej-Kaczmarek]. – Warszawa : Klub dla Ciebie–Bauer–Weltbild Media, 2005. – 594 s.
7. Górny H. Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV–XIX w.) : [monografia] / H. Górny. – Rzeszów : Urz, 2004. – 156 c.
8. Koter M. Kresy państwowe – geneza i właściwości w świetle doświadczeń geografii politycznej / M. Koter // *Kresy – pojęcie i rzeczywistość* / [pod red. K. Handke]. – Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997. – S. 9–52.
9. Lietuvių pavardžių žodynas / [pod red. A. Vanagas]. – Vilnius : Mokslas, 1985–1989. – T. I. – 1151 s. ; T. II. – 1354 s.
10. Mytnik I. Polsko-ukraińskie kontakty językowe w antroponimii historycznej / I. Mytnik // *Ukraina. Teksty i konteksty. Symbolae in Honorem Stefan Kozak* / [pod red. B. Nazaruka i W. Sobol]. – Warszawa : Tyrsa, 2007. – S. 171–176.
11. Mytnik I. Odbicie stosunków językowych polsko-ukraińskich w imiennictwie dawnego województwa wołyńskiego (XVI–XVIII w.) / I. Mytnik // *Studia Słowakistica. Елімінація мовних бар'єрів*. – 2011. – Вип. 11. – S. 12–19.
12. Mytnik I. Antroponimia Wołynia : [monografia] / I. Mytnik. – Warszawa : Sowa, 2010. – 412 s.
13. Rieger J. Dawna granica polsko-ukraińska w okolicach Sanoka i Przemyśla w świetle antroponimii / J. Rieger // *Antroponimia słowiańska* / [pod red. E. Wolnicz-Pawłowskiej i J. Dumy]. – Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996. – S. 259–269.
14. Rymut K. Nazwiska / K. Rymut // *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* / [pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko]. – Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1998. – S. 156–159.
15. Rymut K. Nazwiska Polaków. Słownik historyczno etymologiczny / K. Rymut. Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN, 1999–2001. – T. I. – 501 s. ; T. II. – 771 s.
16. Rymut K. Co to jest nazwa obca? / K. Rymut // *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*. – Kraków : Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 2003. – S. 22–28.

17. Rymut K. Nazwa obca – nazwa rodzima (na materiale nazw miejscowych Małopolski) / K. Rymut // Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe. – Kraków : Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 2003. – S. 29–33.
18. Słownik angielsko-polski / [pod red. Jacka Fisiaka]. – Warszawa : Polska Oficyna Wydawnicza, 1996. – 521 s.
19. Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego / [opr. Z. Klimek]. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN, 1997. – Cz. 5. – 300 s.
20. Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponimii ; [pod red. A. Cieślukowej]. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN, 2002. – Cz. 7. – 662 s.
21. Słownik imion / [opr. W. Janowowa, A. Skarbek, B. Zijowska i J. Zbijowska]. – Wrocław : Ossolineum, 1991. – 415 s.
22. Szulowska W. Antroponimia chłopska na Ukrainie prawobrzeżnej w XVII wieku / W. Szulowska // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. – 1995. – T. 32. – S. 273–284.
23. Walczak B. Dzieje języka a nazwy własne / B. Walczak // Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej / [pod red. R. Mrozka]. – Katowice : UŚI, 2004. – S. 39–41.
24. Warchoń S. Nazwiska prymarne motywowane apelatywami pochodzenia wschodniosłowiańskiego na Lubelszczyźnie (problematyka wybrana) / S. Warchoń // Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych. Studia Sławistyczne. – Białystok, 1999. – № 1. – S. 336–339.
25. Wolnicz-Pawłowska E. Pogranicze wschodnie / E. Wolnicz-Pawłowska // Polskie nazwy własne. Encyklopedia / [pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko]. – Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1998. – S. 453–466.
26. Wolnicz-Pawłowska E. Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich XV–XIX wiek : [monografia] / E. Wolnicz-Pawłowska, W. Szulowska. – Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1998. – 366 s.
27. Войтович В. Князівські династії східної Європи (IX–XVI ст.) : [монографія] / В. Войтович. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 649 с.
28. Керста Р. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування : [монографія] / Р. Керста. – К. : Наук. думка, 1984. – 152 с.
29. Трубочев О. Етимологический словарь словянских языков / О. Трубочев. – М. : Наука, 1976. – Вып. 3. – 199 с.
30. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь та Центральна Україна) : [монографія] / Н. Яковенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 414 с.
31. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : істор.-етимологічний слов. / П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 702 с.

Митнік Ірена. Рідне і чуже. З досліджень власних імен польсько-українського пограниччя у XVI–XVII ст. У статті представлено специфіку антропонімічних систем, що функціонували на території Холмського та Волинського воєводства у XVI–XVII ст. Звертаємо увагу на польсько-українські мовні контакти, їхній зв'язок із політично-культурною ситуацією й колонізацією

східних земель давньої Речі Посполитої, а також на іншомовні впливи в питомому іменуванні пограниччя. Вдалося встановити явища інтерференції та асиміляції, які відбувалися, з одного боку, під впливом українського мовного субстрату, а з іншого боку, – польського субстрату (на Волині, а також у частині Східної Холмщини), або навпаки - під впливом польського субстрату та субстрату українського (на територіях, на яких переважало польське населення). Про мовну специфіку досліджуваної території свідчило також існування назв, що походили з німецької, литовської, англійської та угорської мов.

Ключові слова: мовна коекзистенція, міжмовна інтерференція, гібридні форми, антропонімічна система, чужорідні (іншомовні) впливи, субстрат, суперстрат, мовна специфіка, етнічно-культурне пограниччя.

Мытник Ирена. Родное и чужое. Из исследований о собственных именах польско-украинского пограничья в XVI–XVII в. В статье представлена специфика антропонимических систем, которые функционировали на территории Холмского и Волынского воеводства в XVI–XVII в. Обращаем внимание на польско-украинские языковые контакты, их связь с политико-культурной ситуацией и колонизацией восточных земель давней Речи Посполитой, а также на иноязычные (инородные) влияния в родном именовании пограничья. Установлены явления интерференции и ассимиляции, которые происходили с одной стороны из-за влияния украинского языкового субстрата, а с другой – польского субстрата (на Волине, а также в части Восточной Холмщини), или наоборот – из-за влияния польского субстрата и субстрата украинского (на территориях, на которых преобладало польское население). О языковой специфике исследуемой территории свидетельствует также наличие названий, происходящих из немецкого, литовского, английского и венгерского языков.

Ключевые слова: языковая коекзистенция, межъязыковая интерференция, гибридные формы, антропонимическая система, инородные влияния, субстрат, суперстрат, языковая специфика, этнично-культурное пограничье.

Mytnik Irena. Native and Foreign. Research on Antroponomy Polish-Ukrainian Border in the XVI–XVII Century. This article presents specific character of antroponimic system of the Chelmia territory and the Volynia viovodship in the XVI–XVII century. The context of this study are the origins of names constituting this system. Polish-Ukrainian language relations, their political and cultural conditions as well as Polish colonisation of this land and foreign influences on the native borderlands name-giving were drawn to attention. On the one hand the observed phenomenon of interference and assimilation occurred under the influence of the substrate of the Ukrainian language, on the other hand under the influence of Polish superstrate from Volyn and eastern part of Chelm district, or vice versa, in areas of the dominance of the Polish population of the substrate under the influence of Polish and Ukrainian superstrate. The specific language of the researched area is also proved by the occurrence of names of provenance German, Lithuanian, English and Hungarian.

Key words: coexistence of languages, linguistic interference, hybrid forms, anthroponymy system, foreign influences, substrate, superstrate, ethno-cultural borderland.